

КОЦУР

Надія Іванівна,

кандидат історичних наук,
професор кафедри медико-
біологічних дисциплін і валеології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

**РОЛЬ УЧЕНИХ – ЧЛЕНІВ ТОВАРИСТВА КИЇВСЬКИХ
ЛІКАРІВ У ПРОФІЛАКТИЦІ І ПОДОЛАННІ ЕПІДЕМІЙ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Стаття присвячена діяльності Товариства київських лікарів та його членів у справі профілактики і боротьби з інфекційними хворобами. Розкрито шляхи пошуку причин поширення епідемій, їх аналіз та розробку на науковій основі способів їх подолання. Показана профілактична та протиепідемічна робота провідних учених Київського університету св. Володимира – членів Товариства київських лікарів та Товариства боротьби з заразними хворобами.

Статья посвящена деятельности Общества киевских врачей и его членов в деле профилактики и борьбы с инфекционными болезнями. Раскрыты пути поиска причин распространения эпидемий, их анализ и разработку на научной основе способов их преодоления. Показана профилактическая и противоэпидемическая работа ведущих ученых Киевского университета св. Владимира - членов Общества киевских врачей и Общества борьбы с заразными болезнями.

The article deals with the activities of the Kiev Society of Physicians and its members in the prevention and control of communicable diseases. Some ways of finding the causes of the spread of epidemics, their analysis and the development of science-based ways to overcome them. Shows the preventive and anti-work of leading scientists of the Kiev University St. Vladimir - members of the Society of Kiev Physicians and the Society of the fight against infectious diseases.

У процесі реформування охорони здоров'я та вдосконалення профілактичних технологій з урахуванням сучасних хвороб особливо важливе значення має вивчення набутого досвіду минулих поколінь. У цьому відношенні слід відзначити діяльність наукових медичних товариств, які зробили вагомий внесок у розвиток профілактичної медицини – розробку теоретико-методологічних засад санітарно-епідеміологічної справи,

бактеріології, поширення медико-гігієнічних знань серед населення, подолання епідемій, поліпшення санітарного стану міст і областей.

Наукові товариства лікарів, у сучасному значенні цього поняття, покликані сприяти розвитку медичної науки, підвищенню професійної кваліфікації, поліпшенню якості та ефективності медичної допомоги, встановленню міжнародних зв'язків, поширенню гігієнічних і медичних знань.

Лікарські товариства почали виникати в різних губернських містах Російської імперії ще в першій половині XIX століття. Вони ставили в центр своєї діяльності вивчення міст і областей в медико-топографічному відношенні, дослідження санітарних умов життя населення, сприяння організації заходів боротьби з інфекційними хворобами, відкриття благодійних медичних закладів. У другій половині XIX століття в Російській імперії особливо помітно зростає кількість добровільних наукових медичних товариств. Так, зокрема, лише з 1858 по 1868 рр. виникло 29 нових товариств медичного профілю, 6 із яких знаходились на теренах України. Майже всі вони зробили вагомий внесок у розвиток громадської медицини. Подальший розвиток мережі медичних товариств йшов шляхом поглибленої спеціалізації, тобто за рахунок утворення моно-дисциплінарних товариств, а з розвитком науки і міжнародних зв'язків у XX столітті вони почали об'єднуватись у міжнародні асоціації [24, с. 53–55].

Одним із перших в Російській імперії було Товариство київських лікарів, засноване в 1840 році.

Історія утворення і становлення Товариства київських лікарів і особливо внеску його членів у профілактику і боротьбу з інфекційними захворюваннями не була предметом ґрунтовного дослідження науковців. Деякі аспекти діяльності Товариства та його членів досліджували А.В. Беляєв [1, с. 31–92], М.К. Даль [6, с. 277], В.Ф. Бушуєв [2], С.П. Руда [23], А.С. Туманова [28], О.В. Ходько [29, с. 57–62], О.М. Ціборовський [33, с.] та ін. В 2010 р. з'явилося кілька публікацій у збірнику науково-практичної конференції, присвяченої 170-річчю утворення і становлення Товариства київських лікарів. Зокрема, деякі

питання санітарно-протиепідемічної діяльності членів Товариства висвітлено у статтях В.В. Загороднього, В.Т. Нековаль [8, с. 9–21], О.Т. Волик, К.С. Паламарчук [4, с. 72–78], О.М. Ціборовського [32, с. 87–92]. З цієї ж нагоди Національна наукова медична бібліотека видала бібліографічний покажчик за редакцією генерального директора ННМБУ Р.І. Павленко [26], у якому представлено науковий доробок членів Товариства київських лікарів та описи друкованих праць періоду 1840–1928 рр.

Діяльність Товариства боротьби з заразними хворобами детально висвітлена у дослідженні С.С. Дяченко [7, с. 786–791].

Мета нашого дослідження – розкрити внесок учених – членів Товариства київських лікарів у профілактичну медицину та подолання епідемій у другій половині ХІХ – початку ХХ століття.

Відповідно до мети було поставлено наступні *завдання*:

- проаналізувати літературу та джерела щодо санітарно-протиепідемічної діяльності Товариства київських лікарів;
- показати внесок членів Товариства київських лікарів у профілактичній і протиепідемічній роботі.

Джерельною базою нашого дослідження стали протоколи засідань Товариства київських лікарів та праці провідних учених Київського університету св. Володимира.

Ідея заснування Товариства виникла в київських лікарів-практиків – К.Ф. Боссе, Л.Ф. Гротковського, Ф.Ф. Мерінга, коли в Київському університеті св. Володимира ще не існувало медичного факультету, а подальший розвиток наукової і практичної медицини вимагав консолідації зусиль медиків [32, с. 22].

У різний час Товариство очолювали такі видатні вчені-медики, як В.О. Караваєв, Н.А. Хржонщевський, Ю.І. Мацон, Г.М. Мінх, В.К. Високович, М.М. Волкович та інші, а серед почесних і дійсних членів були І.І. Мечников, С.П. Боткін, М.І. Пирогов, І.М. Сеченов, Л. Пастер, В.П. Боткін, Ф.Г. Яновський [33, с. 109].

У статуті Київського лікарського товариства було зазначено, що на його засіданнях мають розглядатися проблеми «епідемічних або ендемічних хвороб, що з'являються в народі, виявлення причини походження їх». Це товариство впродовж усього часу свого існування дуже багато уваги приділяло питанням гігієни і епідеміології. Його очолювали фахівці, які немало працювали над різними проблемами гігієни та епідеміології, на його засіданнях читали доповіді про викладання гігієни в університетах, з питань санітарної статистики, суспільної гігієни. При товаристві працювало санітарно-статистичне бюро.

Товариство київських лікарів видавало свої «Праці» і «Протоколи». У 1886 р. вперше в світі почало систематично проводити «народні медичні читання», тобто читати популярні лекції на різні медичні теми, переважна більшість яких була присвячена питанням гігієни та епідеміології [25, с. 277].

Слід зазначити, що в XIX столітті великих масштабів набуло поширення епідемій холери, дифтерії, чуми, черевного тифу, дизентерії та ін., які давали високу смертність серед дитячого і дорослого населення. Зокрема, Київ у XIX столітті «пережив» 13 епідемій азіатської холери. Епідемія 1872 року була найлютішою, смертність від неї складала 48%. Ці питання не могли залишатися в полі зору членів Товариства київських лікарів. У зв'язку з цим вони не тільки встановлювали причини виникнення, поширення епідемій та розробляли заходи щодо профілактики, але й безпосередньо брали участь у їх подоланні.

На засіданнях Товариства київських лікарів постійно обговорювались питання інфекційної захворюваності в Києві і заходи боротьби з ними. Для прикладу наведемо деякі дані. Зокрема, засідання 13 березня 1883 р. було присвячено питанню підготовки до боротьби з дифтерією. На ньому відзначалося про відсутність існування постійної санітарної організації та брак необхідних відомостей про хід епідемії в Києві. На засіданні 17 грудня 1888 р. професор Н.А. Хржонщевський повідомив про свої спостереження над дифтерією в Києві впродовж 18 років з 1870 по 1888 р. Зокрема, він відзначив,

що із 1082 випадків захворювань за історіями хвороби померло 854, до того ж кількість випадків у Києві зростала, реєструвалися випадки захворювань серед дорослих [31, с. 40]. Дифтерія особливо лютувала в Україні. Так, в Миргородському повіті на Полтавщині вона уражала цілі села, де вмирало все дитяче населення [30, с. 112].

Члени Товариства київських лікарів приділяли також велику увагу аналізу поширення чуми, холери, черевного тифу, дизентерії та інших заразних хвороб і боротьбі з ними. Так, зокрема, на засіданні Товариства київських лікарів 13 жовтня 1907 р. професор В.К. Високович повідомив про причини виникнення і поширення холерної епідемії в Києві, вказавши на водний механізм зараження холерними вібріонами. Холерний вібріон був виділений із води струмка Почайни, що впадав у р. Дніпро, куди поступали води з полів зрошення. Крім полів зрошення, дніпровську воду забруднювали також стічні води, що поступали в Дніпро з Єврейської і Кирилівської лікарень. Професор В.К. Високович повідомив також про те, що найбільш ефективним специфічним засобом проти холери є щеплення холерною вакциною [18, с. 7–9].

На черговому засіданні Товариства київських лікарів 1 грудня 1907 р. О.В. Корчак-Чепурківський проаналізував рівень захворюваності холерою різних ділянок м. Києва, вказавши при цьому на низький рівень захворюваності на ділянках, забезпечених артезіанською водою [15, с. 13–17]. На наступному засіданні Товариства 3 травня 1908 р. О.В. Корчак-Чепурківський зробив повідомлення на тему: «О холерных эпидемиях последних лет» [19, с. 32].

Аналізуючи холерну епідемію 1908 р. в м. Києві, на засіданні Товариства 11 жовтня 1908 р. вчені Київського університету св. Володимира – В.К. Високович і О.В. Корчак-Чепурківський прийшли до єдиної точки зору щодо причин поширення холери водним шляхом. У той же час професор І.П. Скворцов притримувався іншої думки і вважав, що вода не грає суттєвої ролі в поширенні холери. На цьому ж засіданні з доповіддю на тему: «По

поводу холерної епідемії 1908 года (по данным Александровской больницы)» виступив доцент Н.А. Свенсонь [17, с. 41–43].

Професор В.К. Високович на черговому засіданні Товариства київських лікарів 1 листопада 1908 р. зробив повідомлення на тему: «О холере на юге России», зазначивши зниження епідемічного порогу холери в Києві завдяки забезпеченню населення артезіанською водою [16, с. 44–45].

Наукові погляди професорів В.К. Високовича і О.В. Корчак-Чепурківського щодо водного механізму поширення епідемії холери в Києві були згодом підтверджені бактеріологічним шляхом. Зокрема, 6 червня 1910 р. була виділена культура холерного вібриона із води Дніпро в районі Київської гавані [3, с. 97].

Таким чином, аналіз протоколів засідань Товариства київських лікарів свідчить про те, що особлива увага вчених була спрямована на пошуки причин епідемії та шляхів їх подолання.

Найбільш плідною в справі профілактики і боротьби з інфекційними захворюваннями була діяльність професорів Київського університету св. Володимира – членів Товариства київських лікарів – Н.А. Хржонцевського, Ю.І. Маціона, Г.М. Мінха, О.В. Корчак-Чепурківського, О.Д. Павловського.

Професор Никанор Адамович Хржонцевський (1836–1906), голова Товариства київських лікарів у 1869–1872 рр. та 1886–1892 рр. чітко усвідомлював і розумів, що ефективність профілактики інфекційної захворюваності і збереження здоров'я населення багато в чому залежить від знань кожним членом суспільства правил особистої гігієни і поведінки при контакті з інфекційним хворим. У зв'язку з цим він виробив стратегію санітарної освіти, до основних положень якої відносилися колективна і індивідуальна робота щодо інформування населення про збереження і зміцнення здоров'я, профілактику захворювань, формування відповідальності за індивідуальне здоров'я і здоров'я оточуючих [29, с. 57–60].

З ініціативи Н.А. Хржонцевського в 1886 р. була створена Комісія народних медичних читань, призначена для читання лекцій серед населення.

Переважна більшість читань була присвячена питанням профілактики захворювань. Зокрема, на річному засіданні Товариства київських лікарів 29 грудня 1887 р. голова Н.А. Хржонцевський повідомив про те, що 3 грудня 1886 р. відбулося 16 читань, серед них 11 читань, присвячених питанням гігієни, санітарії і епідеміології [5, с. 104–105].

У 1892 р. Н.А. Хржонцевський здійснював боротьбу з холерою в Україні, а після 1892 рр. керував лікувальною, протиепідемічною та санітарно-освітньою діяльністю у м. Києві.

У 1872–1881 роках Товариство київських лікарів очолює професор Київського університету св. Володимира Юлій Іванович Мацон – вітчизняний патолог та терапевт. Ряд його праць присвячено питанням організації боротьби з епідемією холери.

Як уже зазначалося, епідемія азіатської холери 1872 року була в Києві однією із наймасштабніших. Ліквідацію цієї епідемії очолив професор Ю.І. Мацон, він був на той час головою міської санітарної комісії. Опублікований «Отчет председателя городской санитарной комиссии о бывшей летом 1872 г. в г. Киеве холерной эпидемии» (1873) – перший звіт про київські епідемії азіатської холери, який згодом високо оцінив професор Г.М. Мінх як цінний історико-медичний документ. Звітом скористалося Товариство київських лікарів, готуючись до наступних епідемій азіатської холери – 1885, 1892 і 1907 рр. [8, с. 13].

За ретельністю аналізу, докладною і всебічною характеристикою епідемії, науковим рівнем рекомендацій у санітарну практику й організацію лікування хворих, звіт Ю.І. Мацона впродовж кількох років було визнано найкращим у Російській імперії.

Аналізуючи протоколи засідань за 1872/1873–1874/1875 слід зазначити, що Товариство київських лікарів в цей період брало участь у розробці проекту санітарних правил для Києва і програми для будівництва нової міської лікарні. Зокрема, 23 березня 1873 року на засіданні Товариства київських лікарів було розглянуто і схвалено поданий Ю.І. Мацоном «Окончательно утвержденный

план больницы Цесаревича Александра», за найраціональнішою на ті часи павільйонною системою.

Професор Ю.І. Мацион був не тільки видатним вченим, головою санітарної комісії міста Києва, організатором та першим директором Олександрівської лікарні, головою Товариства київських лікарів, але й великим патріотом, гуманістом. Про це, зокрема, свідчить підготовка двох лазаретів під час допомоги Сербії у сербсько-турецькій війні 1876 року, в той час як Олександрівська лікарня функціонувала лише один рік. У додатку до протоколів засідання Товариства київських лікарів 1875–1876 рр. читаємо звіт про створення лікарських загонів на допомогу Сербії під час сербсько-турецької війни 1876 року [4, с. 75].

Водночас на спільному засіданні Товариства київських лікарів та Київського Товариства піклування про хворих воїнів була прочитана доповідь професора Ю.І. Мациона, присвячена медико-санітарному обслуговуванню та профілактиці інфекцій серед поранених.

Як голова Товариства київських лікарів, Ю.І. Мацион проявив високий гуманізм по відношенню до поранених. За сприянням Ю.І. Мациона було прийнято рішення терміново відправити у Сербію декілька лікарів і студентів з хірургічним інструментарієм, а також приступити до спорядження польового лазарету не менш, ніж на 25 ліжок. Комісією було виділено чотири лікарів, перший лікарняний загін було відправлено 12 серпня 1876 року потягом через Австрію. В подальшому комісія приступила до підготовки робіт щодо спорядження польового лазарету на 40 ліжок із медикаментами та інструментарієм за умови, що лазарет буде функціонувати шість місяців [4, с. 76].

Слід також відзначити вагомий внесок Ю.І. Мациона в здійсненні медико-санітарного обслуговування воїнів під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Зокрема, на території Олександрівської лікарні під керівництвом її директора і голови Київського відділення Товариства Червоного Хреста Ю.І. Мациона, спорудили бараки Червоного Хреста. З цього приводу відомий

хірург М.І. Пирогов, інспектуючи організацію і постановку медичної допомоги пораненим і хворим під час цієї війни, висловлював задоволення лазаретом у Києві та бараками з ефективною вентиляцією. При цьому Ю.І. Мацин впроваджував елементи комунальної гігієни у побут лікарні й лазарету [4, с. 77].

Таким чином, вітчизняний учений, професор Київського університету св. Володимира, голова Товариства київських лікарів, директор Олександрівської лікарні Ю.І. Мацин зробив вагомий внесок у профілактичну медицину, зокрема, турботу про санітарний стан м. Києва, боротьбу з найлютішою епідемією холери 1872 року, був головою санітарних комісій під час епідемій, розробив проект та сприяв будівництву нової міської лікарні імені Цесаревича Олександра на честь царювання імператора Олександра III, започаткував статичні дослідження на науковій основі, організовував медико-санітарну допомогу пораненим і хворим під час сербсько-турецької та російсько-турецької воєн шляхом створення лазаретів та бараків. Його заслуги були високо оцінені, зокрема у 1879 році Ю.І. Мацин нагороджений орденом святої Анни I ступеня за діяльність у відомстві Червоного хреста, а в 1883 році государ Олександр III присвоїв звання тайного радника, що на той час в Росії було найвищою нагородою.

У 1882–1886 роках головою Товариства київських лікарів був обраний завідувач кафедри патологічної анатомії Університету св. Володимира професор Мінх Григорій Миколайович, висококваліфікований фахівець-патологоанатом, який мав світове ім'я. Уславився героїчною працею з професорами Товариства В.Т. Покровським, В.К. Високовичем, Ф.Г. Яновським в часи епідемій паразитарних тифів, холери та інших гострозаразних хвороб. Коли спалахнула епідемія чуми в Астраханській губернії (1879 р.), Г.М. Мінх брав безпосередню участь у ліквідації епідемії, працюючи у вогнищі. Г.М. Мінх неодноразово брав участь і в ліквідації спалахів інших небезпечних хвороб, зокрема прокази. На засіданні Товариства київських лікарів у 1885 р. він висловив припущення про інфекційну природу

хвороби. Для вивчення прокази на свої кошти Г.М. Мінх відправляється на південь Росії, у Туркестан, в Константинополь і Палестину. З ним працювали також доценти університету – І.І. Судакевич, І.І. Савченко та студент П. Сабанєєв. Результатами цієї діяльності стали фундаментальні монографії Г.М. Мінха «Проказа на юге России» (1884 р.) і «История проказы в Тверской области» (1894 р.). В цих наукових працях дана вичерпна клініко-анатомічна характеристика такого небезпечного захворювання, як проказа та встановлена інфекційна природа цієї хвороби, вперше проголошено – проказа заразна. Перша з робіт була перекладена англійською і німецькою мовами. Г.М. Мінха обрано почесним членом боротьби з проказою і членом комісії по вивченню прокази в Англії [26, с. 18].

Отже, професор Університету св. Володимира Г.М. Мінх зробив вагомий внесок у подоланні епідемій ряду інфекційних хвороб, з'ясуванні інфекційної природи такої хвороби, як проказа, його наукові праці мали світове визнання.

Одним із прогресивних членів Товариства київських лікарів був досвідчений санітарний лікар Києва, доктор медицини О.В. Корчак-Чепурківський. У 1899 р. його було обрано віце-головою Комісії медичних народних читань при Товаристві київських лікарів [1; 22, с. 39].

Одночасно з діяльністю в Комісії медичних народних читань О.В. Корчак-Чепурківський брав активну участь і в засіданнях Товариства київських лікарів. Під час таких засідань він особисто виступав із доповідями, а також обговорював доповіді членів Товариства з питань гігієни та епідеміології [20; 21].

Російсько-японська війна (1904–1905 рр.) не могла залишитися поза увагою О.В. Корчака-Чепурківського. У зв'язку з цим під час засідання Товариства 21 лютого 1904 р. він виступив із доповіддю «Войны и эпидемии». Ця промова викликала жваві обговорення серед присутніх щодо державної військово-санітарної організації та лояльності Червоного Хреста в попередніх війнах [12]. Як одна з актуальних за своїм змістом ця доповідь була опублікована на сторінках газети «Русский врач» [13]. У ній автор звернув

увагу на участь у війні не тільки лікарів-хірургів, а й санітарних лікарів для здійснення боротьби з інфекційними хворобами, епідеміями, які, у свою чергу, і визначали хід військових дій.

О.В. Корчаком-Чепурківським були чітко окреслені головні причини епідемічних захворювань військ під час війни: місцеві впливи клімату, ґрунту, води та інфекційних хвороб, що поширюються на територіях військових дій, особливості особового складу та гігієнічного стану військ. Після детального аналізу цих причин автором був зроблений висновок щодо поширення під час військових дій інфекційних захворювань, серед яких переважають хвороби кишково-шлункового тракту, зокрема, такі як черевний тиф, кров'яна діарея, а також різні види гастритних розладів, холера. Водночас було вказано на той факт, що скупчення військ, навіть без участі в боях створює несприятливі умови для їх санітарного стану [9, с. 564–565].

На основі викладеного матеріалу та за результатами проаналізованих статистичних даних щодо періодичності інфекційних захворювань у Японії, Кореї, Китаї та Далекому Сході О.В. Корчак-Чепурківський передбачив невтішні епідемічні перспективи стосовно розпочатої російсько-японської війни, зокрема, очікування в країні епідемії чуми та холери [9, с. 565].

Отже, у статті О.В. Корчака-Чепурківського «Войны и эпидемии» вперше було вказано на доцільність уведення до складу діючих армій санітарних лікарів одночасно з лікарями-хірургами. Його науково сформульовані прогнози щодо поширення епідемії чуми та холери були підтвержені в жовтні 1904 р. професором В.К. Високовичем, який повернувся з театру військових дій і на засіданні Товариства київських лікарів зробив повідомлення, присвячене «Санитарному состоянию Маньчжурской армии», а також Л.Д. Ульяновим у статті «Епідемії на Україні під час імперіалістичної війни і інтервенції» [28, с. 60]. Водночас слід нагадати про те, що під час Першої світової війни до складу медичного персоналу російських військ залучалися й санітарні лікарі, які намагалися забезпечувати санітарне благополуччя на фронті.

О.В. Корчак-Чепурківський як свідомий громадянин ніколи не залишався осторонь від соціальних проблем тогочасного суспільства. Учений знав, що незадовільний стан здоров'я населення перш за все пов'язаний із його зубожінням і тому закликав громадськість до радикальних змін у діяльності уряду. У зв'язку з цим 12 березня 1905 р. на засіданні Товариства київських лікарів він виступив із доповіддю антидержавного змісту [13], яка була надрукована в періодичному виданні цього Товариства «Труды Общества Киевских Врачей» під назвою «Наши общественно-санитарные нужды настоящего времени». Слід зауважити, що в цих «Трудах» друкувалися тільки повні тексти найбільш цікавих доповідей і повідомлень, що підтверджує визнання вагомості доповідей О.В. Корчака-Чепурківського.

Аналізуючи тогочасний санітарний стан країни, доповідач сміливо вказав на високий рівень смертності населення внаслідок поширення інфекційних хвороб, епідемій і значного відсотка дитячої смертності. При цьому він звернув увагу на незадовільні умови життя та праці робітників, також на значне поширення в країні алкоголізму та психічних захворювань.

О.В. Корчаком-Чепурківським у цьому виступі був запропонований для Товариства київських лікарів ряд завдань, які зводилися до детального вивчення негативних причин низького рівня суспільного здоров'я та визначення заходів для його поліпшення.

Політично гостра промова О.В.Корчак-Чепурківського була аргументована фактами, цифрами та посиланнями на авторитетних учених і політичних діячів, що характеризує його не тільки як лікаря-фахівця, але й як свідомого громадянина з прогресивними політичними думками [10].

Отже, О.В. Корчак-Чепурківський з'ясував, що в Російській імперії народне здоров'я залежить перш за все від економічного, культурного та політичного укладу життя. Зважаючи на це, він закликав уряд, лікарів і громадськість країни до негайного застосування заходів для боротьби з епідеміями, жалюгідним становищем народу і передчасним його вимиранням.

Слід зазначити, що незважаючи на ту велику профілактичну і протиепідемічну роботу, яку проводило Товариство київських лікарів у подоланні епідемій, воно не могло в повній мірі задовольнити потреб лікарської громадськості у знаннях про заразні хвороби та заходів щодо боротьби з ними. Водночас відчувався глибокий розрив між тогочасним рівнем знань про заразні хвороби, новими методами їх лікування і профілактики (щеплення проти сказу; лікування протидифтерійною сироваткою; заснування в Одесі в 1886 р. першої в колишній царській Росії і другої після Парижа бактеріологічної лабораторії), з одного боку, і станом цієї справи у Києві — з іншого. В самому товаристві не було достатньої кількості лікарів-фахівців у цій галузі, бактеріологія як наука почала тільки зароджуватися в Києві. В той же час діяльність медичного факультету при Київському університеті св. Володимира свідчила про можливість об'єднання хоч і невеликої кількості вчених та ентузіастів-лікарів, які вбачали в новій науці – бактеріології великі перспективи в боротьбі з інфекційними хворобами. У зв'язку з цим серед професорів медичного факультету університету виникла ініціатива про заснування окремого товариства, яке могло б цю справу вдосконалювати і розвивати.

2 листопада 1894 р. відбулися перші збори професорів-клініцистів і бактеріологів Київського університету св. Володимира, які схвалили пропозицію про заснування «Общества для борьбы с заразными болезнями» та обрали редакційну комісію для вироблення проекту статуту згаданого Товариства і Господарчий комітет, який завідував би всією справою приготування протидифтерійних засобів та установою, яка для цього буде потрібна, аж до відкриття проектного Товариства [30].

Господарчий комітет поставив перед собою, насамперед, два завдання: а) організувати в Києві приготування протидифтерійної сироватки і б) організувати щеплення антирабічною вакциною осіб, покусаних тваринами. Редакція газети «Киевлянин» оголосила збір пожертвувань на ці справи.

Як відомо, друга половина XIX ст. увійшла в історію медицини як ера медичної бактеріології: були відкриті збудники переважної більшості бактеріальних інфекцій. У працях Л. Пастера, Л.С. Ценковського, І.І. Мечникова, Р. Коха, Д.Й. Івановського, О. Ієрсена, Ф.А. Леффлера, В.К. Високовича і багатьох інших провідна думка була зосереджена на обґрунтуванні способів боротьби з заразними хворобами.

Відкриття Товариства для боротьби з заразними хворобами відбулося 14 квітня 1895 р. Відповідно до статуту Товариство поставило завдання: 1) створення Бактеріологічного інституту для виготовлення засобів проти заразних хвороб; 2) відкриття лікарняних установ для лікування заразних хвороб; 3) сприяння в боротьбі з заразними хворобами урядовими, громадськими установами і окремими особами шляхом організації санітарних загонів, прищепних станцій, постачання лікувальними засобами, які є в розпорядженні Товариства; 4) поширення серед населення знань щодо причин, способів лікування і профілактики заразних хвороб, влаштування публічних читань, відкриття курсів для підготовки санітарного персоналу, видання і поширення популярних брошур і книг відповідного змісту [30].

Створене Товариство боротьби з заразними хворобами працювало в тісному зв'язку з Товариством київських лікарів. Слід нагадати, що більшість провідних учених у галузі епідеміології, мікробіології та бактеріології Київського університету св. Володимира були членами обох товариств. Саме тому деякі питання бактеріології обговорювалися на засіданнях Товариства київських лікарів.

Слід зазначити, що ще до відкриття Бактеріологічного Інституту, для вивчення технології виготовлення протидифтерійної сироватки Господарчий комітет відрядив професора О.Д. Павловському, який на той час очолював кафедру хірургічної патології і терапії медичного факультету Київського університету в Париж і Берлін. Ознайомившись із закордонним досвідом, О.Д. Павловський обґрунтував проект-технологію виготовлення сироватки в Києві.

Для приготування протидифтерійної сироватки було засновано в Києві лабораторію і станцію. Лабораторія містилася при лабораторії кафедри загальної хірургічної патології і терапії головного корпусу університету св. Володимира, станція – в орендованому приміщенні по Нікольсько-Ботанічній вулиці, буд. № 9. В Києві розпочато приготування протидифтерійної сироватки з 8 листопада 1894 р. Перша сироватка була виготовлена 15 січня 1895 р., а 20 січня її демонстровано на нараді професорів-клініцистів і головних лікарів лікарень м. Києва, де обговорювалося питання про порядок забезпечення лікувальних закладів і про вживання сироватки на практиці з лікувальною метою. 21 січня 1895 р. ця сироватка була вжита при лікуванні хворої на дифтерію дитини в Київській єврейській лікарні, такої сироватки в країні ще не було [7, с. 787].

Отже, протидифтерійна сироватка в Росії була виготовлена вперше, і раніше від інших міст – у Києві. Подальше застосування і вивчення лікувальної ефективності сироватки було доручено лікарям-терапевтам разом з бактеріологами.

21 жовтня 1896 було здійснено відкриття Бактеріологічного інституту, створеного Товариством для боротьби з заразними хворобами [7, с. 787]. На засіданні Товариства в день його відкриття виступив професор О.Д. Павловський із доповіддю на тему «Заразные болезни и борьба с ними» [14, с. 27].

Для здійснення другого завдання Господарчий комітет відрядив лікарів Л.Б. Бухштаба за кордон, а В.Е. Краснітського в Одесу для вивчення антибіотичної справи і щеплень на місцях. 4 лютого 1896 р. відбулося відкриття у Києві Пастерівської станції для лікування сказу. В цей же самий день було прищеплено 5 осіб з Волині, покусаних тваринами. Нова для Києва установа мала назву «Киевская Пастеровская станция для лечения укушенных бешеными животными», містилася вона тимчасово в будинку по Жилианській (тепер Жаданівського) вул., № 39 [30].

У Бактеріологічному інституті утворилось два відділи: відділ для проведення щеплень, який очолив професор В.К. Високович і сироватковий, на чолі якого став професор О.Д. Павловський.

До Бактеріологічного інституту було перенесено Пастерівську станцію, антидифтерійну лабораторію і станцію, які до того були в тимчасово орендованих приміщеннях. Відповідно Господарчий комітет припинив свою діяльність.

Товариство боротьби з заразними хворобами доклало чимало зусиль в організації протиепідемічних заходів. Воно утворило в своєму середовищі окрему Санітарну комісію, метою якої стала допомога місту в організації благоустрою і протиепідемічних заходах. Під час спалаху холери в Києві така допомога була особливо відчутна [11, с.172].

У зв'язку з епідеміями холери в Києві за рекомендацією Ради Товариства боротьби з заразними хворобами Бактеріологічний інститут розпочав приготування холерної вакцини, а також протихолерної і протичеревно-тифозної сироваток, які показали високу ефективність у подоланні цих хвороб. З часом Бактеріологічний інститут почав розширювати випуск бактерійних препаратів для проведення специфічної профілактики і лікування й інших інфекційних хвороб.

Таким чином, особливо помітну роль у профілактиці і поданні епідемії відіграло Товариство боротьби з заразними хворобами, ініційоване професорами медичного факультету Київського університету св. Володимира. Під час своєї діяльності воно перетворилося у своєрідний науковий центр з питань вивчення і становлення епідеміології, мікробіології, гігієни, імунології в Україні.

Отже, на основі вище викладеного матеріалу можна зробити наступні *висновки*:

Діяльність Товариства київських лікарів була спрямована на проведення профілактичної роботи, пошук причин поширення епідемії, їх аналіз та шляхи подолання.

Члени Товариства київських лікарів – провідні учені Київського університету св. Володимира – Н.А. Хржонцевський, Ю.І. Мацин, Г.М. Мінх, О.В. Корчак-Чепурківський, Високович Павловський зробили вагомий внесок у розробку профілактичних та протиепідемічних заходів у вогнищах епідемії.

З метою вдосконалення знань про небезпечні заразні хвороби, методи їх лікування, профілактики та обґрунтування на науковій основі антибактеріальних засобів у подоланні епідемії, наприкінці ХІХ століття в Києві за ініціативою провідних учених Університету св. Володимира було створено Товариство боротьби із заразними хворобами.

Список використаної літератури

1. Беляев А. В. Обзор деятельности Киевской Комиссии медицинских народных чтений при Обществе Киевских врачей за 1899–1902 г. / А. В. Беляев // Труды Общества Киевских Врачей с приложениями за 1901–1903 г. – К. : Типограф. Императорского Ун-та Св. Владимира, 1903. –Т. 6, вып. 3. – С. 31–92.
2. Бушуев В. Ф. Хржонцевский Н. А. / В. Ф. Бушуев // Труды О-ва Киевских врачей с прил. протоколов за 1905–1906, 1907 гг. – К., 1908. – Т. 8, вып. 2.
3. Высокович В. К. О противохолерных мероприятиях на юге России в 1908 г. / В. К. Высокович // Отчет Совета Общества для борьбы с заразными болезнями в г. Киеве. – К., 1910. – С. 75.
4. Волик О. Т. Трудовий шлях Мацона Юлія Івановича, вченого Університету св. Володимира, першого директора Олександрівської лікарні, шлях чесного служіння українському народу / О. Т. Волик, К. С. Паламарчук // Історія утворення і становлення Товариства Київських лікарів (до 170-ї річниці його утворення) : матеріали конф. – К., 2010. – С. 72–78.
5. Годичное заседание 29-го декабря 1887 г. Протоколы заседаний с приложением за 1886–1887 гг. / О-во Киевских врачей. – К., 1888. – С. 104–105.
6. Даль М. К. Основные направления научной деятельности Г.Н.Минха / М. К. Даль // Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине. – К. : Госмедиздат УССР, 1954. – С. 277.
7. Дяченко С. С. До заснування в Києві «Общества для борьбы с заразными болезнями»/ С. С. Дяченко // Мікробіол. журн. – 1976. – Т. 38, вип. 6. – С. 786–791.
8. Загородній В. В. Наукова і практична діяльність Товариства київських лікарів / В. В. Загородній, В. Т. Нековаль // Історія утворення і становлення Товариства Київських лікарів (до 170-річниці Товариства київських лікарів): матеріали конф. – К., 2010. – С. 9–21.

9. Корчак-Чепурковский А. В. Войны и эпидемии / А. В. Корчак-Чепурковский // Русский врач. – 1904. – № 16. – С. 561–566.

10. Корчак-Чепурковский А. В. Наши общественно-санитарные нужды настоящего времени / А. В. Корчак-Чепурковский // Труды О-ва Киевских Врачей с прил. протоколов за 1904–1905 г. – К., 1905. – Т. 8, вып. 2. – С. 1–23.

11. Отчет о деятельности Общества для борьбы с заразными болезнями в г. Киеве за 1903 г. Год восьмой. – К., 1904. – С. 172.

12. Отчет о деятельности Общества Киевских врачей за 1903–1904 гг. // Труды О-ва Киевских Врачей с прил. протоколов и отчетов за 1903–1904 г. – К., 1905. – Т. 7, вып. 2. – С. 63–68.

13. Отчет о деятельности Общества Киевских врачей за 1904–1905 гг. // Труды О-ва Киевских врачей с прил. протоколов за 1905–1906 гг. – К., 1907. – С. 187.

14. Павловский А. Д. О приготовлении противодифтерийной сыворотки в Киеве и о способах ее применения / А. Д. Павловский // Труды О-ва киевских врачей с прил. протоколов. – К., 1896. – С. 27.

15. Протокол очередного заседания Общества Киевских врачей 1 декабря 1907 г. // Труды с прил. протоколов за часть 1907 и 1908 г. и отчетов за 1906–1908 гг. – К., 1908. – Т. 9, вып. 2. – С. 13–17.

16. Протокол очередного заседания Общества Киевских врачей 1 ноября 1908 г. // Труды с приложением протоколов за часть 1907 и 1908 г. и отчетов за 1906–1908 гг. – К., 1908. – Т. 9, вып. 2. – С. 44–45.

17. Протокол очередного заседания Общества Киевских врачей 11 октября 1908 г. // Труды с прил. протоколов за часть 1907 и 1908 г. и отчетов за 1906–1908 гг. – К., 1908. – Т. 9, вып. 2. – С. 41–43.

18. Протокол очередного заседания Общества киевских врачей 13 октября 1907 // Труды с прил. протоколов за часть 1907 и 1908 г. и отчетов за 1906–1908 гг. – К., 1908. – Т. 9, вып. 2. – С. 7–9.

19. Протокол очередного заседания Общества Киевских врачей 3 мая 1908 г. // Труды с прил. протоколов за часть 1907 и 1908 г. и отчетов за 1906–1908 гг. – К., 1908. – Т. 9, вып. 2. – С. 32.

20. Протоколы заседаний Общества Киевских врачей за 1901–1903 гг. // Труды О-ва Киевских Врачей с прил. протоколов и отчетов за 1901–1903 г. – К., 1903. – Т. 6, вып. 3. – С. 1–29.

21. Протоколы заседаний Общества Киевских врачей за 1903–1904 гг. // Труды О-ва Киевских Врачей с прил. протоколов и отчетов за 1903–1904 г. – К., 1905. – Т. 7, вып. 2. – С. 1–26.

22. Протоколы заседаний Общества Киевских Врачей с приложениями за 1898–99 гг. // Труды Общества Киевских Врачей. – К.: Типогр. Императорского Ун-та Св. Владимира, 1899. – С. 39.

23. Руда С. П. Нариси з історії мікробіології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / С. П. Руда. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2000. – 262 с.

24. Рудая С. П. Научные общественные объединения на Украине в XIX в.: Харьковское медицинское общество / С. П. Рудая // Розвиток науки та науково-технічного потенціалу в Україні та за кордоном: зб. аналітичних матеріалів. –

К., 1997. – Вип. 1(12). – С. 53–55.

25. Товариство київських лікарів // УРЕ. – 2-ге вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1984. – Т. 11, кн. 1. – С. 277.

26. Товариство Київських лікарів : бібліогр. покажч. / [наук. ред. Р. І. Павленко]. – К., 2010. – 119 с.

27. Туманова А. С. Общественные организации и русская публика в начале XX в. / А. С. Туманова. – М. : Новый хронограф, 2008. – 320 с.

28. Ульянов Л. Д. Епідемії на Україні під час імперіалістичної війни і інтервенції / Л. Д. Ульянов // Збірник з питань санітарної статистики / [під ред. С. С. Кагана]. – К. : Вид. АН УРСР, 1938. – С. 70–71.

29. Ходько О. В. Никанор Адамович Хржонцевський (видатні досягнення в медицині та благодійність) / О. В. Ходько // Історія утворення і становлення Товариства Київських лікарів (до 170-ї річниці його утворення) : матеріали конф. – К., 2010. – С. 57–62.

30. Хозяйственный Комитет для приготовления противодифтеритной сыворотки : отчет о его деятельности. – К., 1896. – С. 112.

31. Хржонцевський Н. А. Дифтерія в Києві 1870–1888 р. // Протоколи засідання Общества киевских врачей. – К., 1889. – С. 40.

32. Ціборовський О. М. Заснування Товариства київських лікарів та його внесок у розвиток медицини і охорони здоров'я (до 170-річниці Товариства київських лікарів / О. М. Ціборовський // Історія утворення і становлення Товариства Київських лікарів (до 170-річниці Товариства київських лікарів) : матеріали конф. – К., 2010. – С. 87–92.

33. Ціборовський О. М. На варті здоров'я: історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні : монографія / О. М. Ціборовський. – К. : Факт, 2010. – 430 с.